

Místo mravní výchovy v systému komunistické výchovy příslušníků armády

Výchova nového člověka, všestranně připraveného budovatele socialismu a komunismu, uvědomělého vlastence a internacionalisty, obránce socialistické vlasti a celého socialistického společenství patří k předním úkolům budování rozvinuté socialistické společnosti.

Nebylo proto náhodné, že XV. sjezd KSČ v návaznosti na dokumenty XIV. sjezdu KSČ a materiály ze zasedání ÚV KSČ po XIV. sjezdu KSČ znovu zdůraznil, že „úsilí strany, celé ideologické oblasti směřuje k tomu, aby se našemu člověku vědecký světový názor stal vlastní, aby umožnil rozumět tendencím společenského vývoje, událostem doby a na základě hlubokého vnitřního přesvědčení účinně se podílet na historickém díle výstavby socialismu“. (XV. sjezd Komunistické strany Československa, Praha 1977, s. 70.)

Dlouhodobá pozornost KSČ komunistické výchově našich pracujících je výrazem poznání toho, že proces formování nového člověka je procesem dlouhodobým, nepřetržitým, kontinuálním, konkrétně historicky podmíněným procesem, který představuje dialektickou jednotu světonázorové, ideově politické, mravní, právní, vědecké, estetické, jazykové, pracovní a tělesné výchovy. Přesto, že světonázorovou a ideově politickou výchovu považujeme vzhledem k jejich třídní funkci, rozsahu a vlivu na ostatní složky komunistické výchovy za složky stěžejní a hlavní, neznamená to, že ostatní jsou méně důležité a zastupitelné.

Komunistická výchova představuje dialektickou jednotu působení všech slo-

žek výchovy i jejich vzájemnou souvislost, podmíněnost a vzájemné působení při utváření socialistického profilu člověka. Vyžaduje proto respektování podmínek, předpokladů, ale i prostředků, obsahu a cílů výchovy.

Nedílnou součástí jednotného procesu komunistické výchovy je mravní výchova. Jejím obsahem je výchova v duchu komunistické morálky. V. I. Lenin v konkrétně historické situaci dvacátých let na III. všeruském sjezdu Komunistického svazu mládeže Ruska zdůraznil: „Morálka slouží tomu, aby se lidská společnost povznesla výše a zbavila se vykořisťování práce... Základem komunistické morálky je boj za upevnění a dovršení komunismu.“ (Lenin, V. I.: Úkoly organizací mládeže, Spisy, sv. 31, Praha 1955, s. 291.)

Klasikové marxismu-leninismu vysoce oceňovali sociální funkce morálky při výchově nového socialistického člověka. Jejím úlohu však neabsolutizovali. Byli proti každé morálce, která přeceňovala svou vlastní společenskou úlohu a vydávala se za spasitelku člověka a společnosti. Proto kritizovali každý etický systém, který vytvářel iluze o možnosti vzniku socialismu bez třídního boje, revoluce, bez sociálního násilí, mravní nebo juristickou obrodu společnosti. Morálka, která moralizuje bez znalosti zákonitostí společenského vývoje, která si neuvědomuje, že je pouze částí společenské reality a chce ji změnit celou, není morálkou revolučního činu, ale „nemohoucností, uvedenou v činnost“. (Marx, K. - Engels, B.: Svatá rodina aneb kritika kritické kritiky, Spisy, sv. 2, Praha 1957, s. 222.)

Záludnost mnohých abstraktně moralistických teorií, přes jejich proklamaci univerzální lidskosti, morálky lásky a úcty k člověku, solidarity, soucitu s trpícími byla právě v tom, že nepřipouštěla jinou alternativu dosažení sociálních cílů než pomocí morálky. Jejím faktickým smyslem nebylo napomoci, ale odvrátit proces revoluční emancipace lidstva.

Zakladatelé vědeckého socialismu vědomě porušili tradice dosavadních filosofických a etických systémů, které považovaly za morálně každé jednání člověka, které je v souladu s obecnými, abstraktními, netřídními a ahistoricky pojatými morálními kodexy, principy, pravidly, příkazy či vzory. Dokázali, že každá etika jako teorie morálky v třídní společnosti je třídní... „Tvrdíme, že všechny dosavadní morální teorie jsou v poslední instanci plodem té které ekonomické situace společnosti. A protože společnost se až dodnes pohybovala v třídních protikladech, byla vždy morálkou třídní; buď ospravedlňovala panství a zájmy třídy vládnoucí, anebo představovala, jakmile potlačená třída dostatečně zesílila, vzbouření proti tomuto panství a budoucí zájmy potlačených... Opravdu lidská morálka, která bude nad třídními protiklady i nad vzpomínkou na ně, bude až na takovém stupni vývoje společnosti, na němž bude třídní protiklad nejen překonán, nýbrž i v životní praxi zapomenut.“ (Engels, B.: Anti-Dühring, Marx-Engels, Spisy, sv. 20, Praha 1966, s. 108–109.)

Marxistická etika jako teorie morálky odráží novou společenskou skutečnost spjatou s proletariátem. Je filosofickou vědou o podstatě morálky, zákonech jejího vzniku, vývoje a působení, vědou o formování komunistické mravnosti.

Marxisticko-leninské etice je vlastní jedna teorie a praxe. Prakticky činný, dialektický, kritický aspekt marxisticko-leninské teorie se stal také podstatným rysem marxisticko-leninské etiky jako filosofické vědy. Etika jako věda zkoumající vznik, podstatu a zákonitosti vývoje morálky z hlediska vývoje mravního vědomí, mravních vztahů a mravní praxe ve všech oblastech života společnosti se stává součástí ideologie. Odráží mravní život společnosti v závislosti na ekonomických, politických a třídních poměrech v systematické, konceptuální podobě a vyjadřuje historicky nejpokrokovější a v třídní společnosti nejmravnější zájem, jehož nositelkou se stala dělnická třída. Tento zájem je spojen nejen s poznáváním mravní skutečnosti, ale také s praxí a výchovou lidí.

Morálka, která se opírá o vědecký

marxisticko-leninský systém, je morálkou činu, morálkou bojující, spjatou s třídním bojem, socialistickou revolucí, s budováním socialistické a komunistické společnosti, s obranou socialistické vlasti a celého socialistického společenství, s bojem za společenský pokrok. Aktivní podíl na tomto dějinném procesu při zachování osobní zodpovědnosti za výsledky této činnosti — tedy společenská praxe — je kritériem mravnosti.

Při posuzování jakékoli činnosti je klíčovým postulátem konkrétně historický, sociálně politický, třídní princip, který je obsahem dnes již historického výroku V. I. Lenina na III. všeruském sjezdu komunistického svazu mládeže Ruska: „Pro nás je mravnost podřízena zájmům třídního boje proletariátu... morálka je to, co pomáhá zničit starou vykořisťovatelskou společnost a sjednotit všechny pracující kolem proletariátu budujícího novou společnost komunistů.“ (Lenin, V. I.: Úkoly organizací mládeže, Spisy, sv. 31, Praha 1955, s. 288, 289.)

Mravní regulativy jsou významným momentem orientace člověka ve světě, plní významnou ideologickou a motivační funkci při jeho rozhodování a činnosti. Před mravními problémy v životě nestačí zavřít oči, člověk je nemůže nebrat v úvahu. V praktickém životě je vystaven vlivu či tlaku nejrozumnějších mravních názorů a postojů, které jsou odlišné od jeho přesvědčení. Musí být proto pro řešení mravních konfliktů ideově připraven, jinak nedokáže popřít ani ospravedlnit některý z protikladných názorů. Teoretická a metodologická východiska pro mravní orientaci, hodnocení a rozhodování poskytuje marxisticko-leninská etika jako teorie morálky. Odráží objektivně, konkrétně historicky a třídně mravní jevy skutečnosti a syntetizuje je v ucelenou mravní teorii, která se stává východiskem mravní výchovy lidí.

Specifičností mravního vědomí je v tom, že hodnotí prakticky všechny sféry působnosti člověka. Fyzická a duševní práce, nejrozumnější vztahy mezi třídami a státy, osobností a společnostmi, konkrétní vztahy mezi lidmi v rodině, v soukromí i ve vojenském kolektivu, třídní boj, zákonodárné akty, politické události, války, ozbrojená střetnutí, různé činy individua ve válkách, jsou morálkou hodnoceny a také mravně sankcionovány. Sankce není vesměs mocenská, nemá institucionální formu, ale vzniká přímo v procesu masové činnosti, v níž veřejné mínění jako živelná forma vědomí posuzuje jakýkoli čin. Morálka jakoby v tomto směru byla všekompetentní, do jisté míry všudypřítom-

ná. Jako by nepřiměřeně rozšiřovala svou pravomoc. Prakticky posuzuje všechno, co je objektem uvědomělého vztahu a odůvodněného činu člověka.

Mravní uvědomění je vlastní každému člověku proto, že je člověkem, osobností. Morálka je již svým původem široce masová, všeobecná, i když přitom hluboce osobní, individuální.

V morálce jsou problémy všelidského třídního, individuálního i historického měřítka transformovány do lidské životní zkušenosti a naopak běžné lidské problémy dostávají někdy obecnější rozměr a vyúsťují do širokých světónázorových problémů. Člověk totiž dovede spojovat a spojuje obecné a individuální v sociálním životě. Sféra morálky je jednou z nejlépe přístupných forem vědomí, pomocí níž lidé zaujímají nejrůznější stanoviska a reflektují nejsložitější procesy, které probíhají ve společnosti.

Tímto tvrzením nečiníme z morálky výsadní formu společenského vědomí, spíše konstatujeme fakt, jakým způsobem mravní vědomí hodnotí sociální skutečnost, službu v armádě, poslání a její funkci i ozbrojené násilí. Mravní vědomí je odrazem objektivní skutečnosti. Je však také modifikováno převzatými a přijímanými názory, zprostředkovanými individuálními a skupinovými sděleními, ale i teorií morálky — etikou.

Vztah marxisticko-leninské etiky a vojenské etiky

Mravní výchova vojáků se stala také integrační součástí komunistické výchovy příslušníků ozbrojených sil socialistického společenství. Vzhledem k charakteru článku považují za nutné zdůraznit některé skutečnosti, které determinují obsah, formy a prostředky mravní výchovy v armádě. Řešení vztahu mravní výchovy v občanském životě a v armádě a základních determinant mravní výchovy v socialistické armádě bude dalším obsahem analýzy.

Armáda jako třídní, mocenskopolitický nástroj socialistického státu je součástí společnosti. Charakteru společnosti odpovídá i charakter armády. Armáda jako politický nástroj vládnoucí třídy vyjadřuje svými cíli, které sleduje, svým posláním, svou strukturou realizované představy vládnoucí třídy o svém mocenském nástroji. V armádě jako neoddělitelné součásti společnosti platí obecně politické, právní principy, normy, zákony, které platí ve společnosti.

Mravní hodnocení činnosti jednotlivcem jde vždy přes generalizující pojmy dobra — zla, spravedlnosti — nespravedlnosti, lidskosti — nelidskosti, společenského pokroku — regrese, racionality — iracionality apod.

V hodnocení se vyslovují soudy o mravnosti či nemravnosti činnosti člověka, sociální skupiny, třídy nebo celé společnosti. Výsledkem pozitivního nebo negativního hodnocení je vytváření vzoru, který se má nebo nemá následovat. Mravní hodnocení různých činností však nejen konstatuje, ale mluví za právo na existenci, je nejen poznáním dané skutečnosti, ale i vyjádřením stanoviska jednotlivce, třídy nebo celé společnosti k dané skutečnosti nebo činnosti.

Z těchto souvislostí vyplývá, že mravní výchova je nezastupitelnou součástí komunistické výchovy. Přispívá k upevňování socialistických vztahů vzájemné pomoci a spolupráce. Mravní vztahy jsou fakticky prostředkem objektivizace mravního vědomí v činech a jednání lidu. Mravní vědomí se spolupodílí na formování vědeckého světového názoru a hodnotového systému socialistického člověka, plní regulativní funkci při řešení individuálních, třídních a společenských rozporů, podílí se na utváření socialistického mravního přesvědčení a mravních vlastností a návyků občanů i vojáků.

Mravní principy, vztahy, kodexy, jsou pro příslušníky armády stejně závazné, jako pro kteréhokoliv příslušníka společnosti. V této obecné rovině není rozdíl mezi občanskou a vojenskou etikou. Obecně jako množina společenských jevů má podstatný charakter. Má obecnou platnost. Občan se stává vojákem, voják je občanem socialistického státu a je povinen respektovat a plnit právní normy a zákony stejně jako principy a normy morálky.

Na druhé straně ale musíme také respektovat specifické místo, funkci a úkoly armády jako mocenskopolitické instituce socialistického státu. Specifičnost funkce a poslání armády se odráží i ve vojenské etice. Jestliže marxisticko-leninská etika vyjadřuje obecný teoretický mravní systém platný ve společnosti, je vojenská etika její integrální, nevýznamnou součástí. Zkoumá specifiku projevů morálky společnosti v období „příprav k ozbrojené obraně vlasti nejen vojenských kádřů, ale všeho lidu ... Ve své podstatě je kon-

centrovaným výrazem mravních principů, norem, pravidel, které určují vztah člověka k vojenské povinnosti obrany socialismu". (Volkogonov, D. A.: Vojenská etika, Praha 1978, s. 15–16.)

Oblast vojenství má svou relativně samostatnou etiku, která je součástí mar-

xisticko-leninské etiky. Zvýrazňuje základní rysy a momenty, které požaduje vojenství a které se promítají do mravního vědomí, mravních vztahů a mravní praxe příslušníků armády, specifika se projevuje také ve zvláštích jejich projevu i formování.

Determinanty vojenské etiky

1. Specifika poslání a funkce armády vtiskuje i specifickou podobu organizací, systémů řízení, společenským vztahům, hodnotnému systému i morálce v armádě. Vojenská etika respektuje nutnost výstavby armády jako přísně centralizované instituce se svou hierarchií, systémem podřízenosti shora dolů požadující zachování stanoveného režimu, kázně, pravidel a norem v celém životě armády. Z přísného centralismu vyplývá také zvláštní postavení vojenského vedoucího, velitele. Je důležitým článkem v hierarchickém systému moci. Velitel vyzbrojený nedílnou velitelskou pravomocí má nejen právo, ale i povinnost řídit činnost podřízených rozkazem. Centralistický systém snižuje rozsah lidských vztahů, dominují oficiální služební vztahy mezi jednotlivými stupni řízení, vztahy mezi občany — obránci socialistické vlasti. Kategoričnost závěrů vojenské etiky se opírá o právně morální základy vojenské přísahy, řádů, předpisů a nařízení velitelů a náčelníků.

Specifika mravních vztahů v armádě je dána nejen výrazně normativní podobou vojenské etiky, ale i jakousi paralelou mezi mravními a právními normami, zakotvenými v řádech, předpisech a směrnicích. V armádě totiž dochází k tomu, že některé mravní normy, které je potřeba zachovávat, mají juristickou podobu, jsou zakotveny v řádech a takto přes svůj mravní obsah a právní formu sankcionovány. Tyto normy mají podobu imperativu, příkazu, směrnice, jak se má občan chovat ve vojenském organismu.

Tato paralela mezi právními a mravními normami vyplývá z požadavku usměrnit činnost lidí v nutných mezích tak, aby připravenost armády byla adekvátní požadavkům soudobého boje, v němž vysoká úroveň organizovanosti, přesnosti a kázně neztratila své místo. V armádě obecně neplatí nechci, nepochci, nemohu. Rozkaz musí být splněn. Řešení mnohých úkolů je neodkladné, není možné do nekonečna přesvědčovat, prosit, čekat, až jednotlivec pochopí a uvědomí si smysl vojenské povinnosti.

To však neznamená „Maui halten und weiter dienen". Vojenská služba předpo-

kládá zájem, aktivitu a iniciativu, uvědoměly a samostatný přístup k plnění úkolů. Pouze v případech neplnění úkolů, porušení řádů a předpisů dochází k donucovacímu právnímu aktu a k postihu jednotlivců. Právní (kázeňský) postih je na první pohled operativnější, rychlejší a pro velitele snadnější způsob vyžadování plnění úkolů. Žádné přinucení však nemění samo o sobě vojákovo vnitřní přesvědčení, strach z trestu nenahradí vědomí povinnosti. Lidé, kteří nemají ideové a mravní přesvědčení, mohou být jevově poslušnými a ukázněnými vojáky, ale vnitřně slabými, lícoměrnými a neschopnými samostatně plnit úkoly, ale i schopnými kdykoli porušit jakoukoli právní a mravní normu.

Mravní vztahy v armádě odrážejí výrazně asociaci politiky, práva a morálky. Specificky morální vztah nemůže existovat v armádě „v čisté podobě", mimo vztahy člověka ku třídě, státu a společnosti. Realizace poznatých vývojových perspektiv morálky, zprostředkovaná společenskými vědami, zvláště politikou a právem, činí i vojenskou etiku reálnou, nikoli abstraktní.

2. Dalším rysem vojenské etiky je dominace společenského před osobním, která vystupuje ve výraznější podobě než v občanském životě. Má ve vztahu k vojenské službě podobu společenské povinnosti, která vyjadřuje zájem společnosti na tom, aby byl každý občan připraven k obraně vlasti. Proto se po něm požaduje, aby se podrobil všeobecné vojenské povinnosti, která je vojenskoodbornou přípravou k obraně vlasti. Tato povinnost zaujímá v hierarchii společenských povinností čelné místo a dostává se jí od společnosti nejvyššího mravního ocenění. „Služba v naší armádě je čestnou povinností," hovoří se v materiálech XV. sjezdu KSČ. „Je školou, v níž se mladí lidé fyzicky a charakterově zakalují a politicky vyzrávají, učí se odvaze, disciplinovanosti, organizovanosti, kolektivismu a získávají zkušenosti a znalosti potřebné pro celý život." [XV. sjezd Komunistické strany Československa, Praha 1977, s. 70.]

Priorita společenského před osobním

není vojenskou specifikou, ale obecným mravním požadavkem pro celou společnost. Má celou řadu konkrétních projevů. Požadavky na zachování společenské kázně, společenské povinnosti, na mravní vztahy mezi jednotlivcem a kolektivem, na řešení vztahů mezi individuálními, třídními a společenskými zájmy a mezi individuálními, národními a internacionálními zájmy to dokazují.

V armádě dostává tento požadavek rysy kategorického imperativu, který prolíná celým hodnotovým systémem armády. Vojenská služba je takovou službou vlastní, kterou dnes nemůžeme spojit jen s kritickými momenty existence ohrožení nebo války. Má-li socialistická armáda splnit svou funkci nástroje míru, musí být ozbrojené síly socialistického státu organizovány jako účinný nástroj státní politiky, který je schopný kdykoli, v kterékoli době ubránit socialistické společnosti.

Priorita kolektivního, třídního, společenského, národního a internacionálního před individuálním představuje ve vojenském organizmu nejvyšší mravní hodnotu. Toto vědomí společenské povinnosti převrací etickou teorii v moment praxe, jejímž projevem je uvědomělé plnění úkolů při zabezpečování obranyschopnosti socialistické vlasti.

3. Specifičnost vojenské etiky je dále dána posláním a funkcemi, které plní armády socialistického společenství v přípravě na možnou válku. Války v soudobých dějinách patří k největším překážkám a hrozbám, které mohou obrátit vniče veškeré úsilí lidstva o společenský pokrok, vynakládaný po celé generace. V bouřlivém vývoji společnosti dosáhla racionalizace prostředků násilí hranice, za kterou by se sociální funkce ozbrojeného násilí změnila z možné formy účelného donucení v neúčelnou zkázu. V okamžiku, kdy se prostředky násilí stávají absolutně ničivými, stávají se nejen morálně, ale i politicky problematickými.

Zrodem armády socialistického státu dochází ke kvalitativnímu zvratu všech politických a mravních hodnot, k jejich naplnění byly armády jako mocenské, ozbrojené nástroje vládnoucích vykořisťovatelských tříd orientovány. Socialistické armády se nestávají nástrojem politické reakce, sociálního útlaču a nesvobody, ale nástrojem pokrokových sil v boji za svobodu, sociální pokrok a v současné době za vyloučení světových válek ze života společnosti. Armády zemí socialistického společenství se staly v době, kdy otázky války a míru vystupují jako prvořadý problém naší doby, svou mohutností, ne-

ustálou bojovou pohotovostí spolu s jinými faktory mírotvorným činitelem, garantem světového míru. Tato svérázná situace však vyžaduje, aby armády socialistického společenství ani na okamžik nepolevily ve svém úsilí o upevňování bojové síly, neustálé bojové pohotovosti a připravenosti k odrazení případného agresora. „Sovětský svaz dělá a udělá všechno, aby se nepřipustilo vypuknutí jaderné války, aby se národy nestaly obětmi jaderných útoků — prvního ani následujících. To je naše pevná linie, a v souladu s ní budeme jednat“, řekl L. I. Brežněv na XVIII. sjezdu Leninického komsoolu. „Uchránit naši zemi a odevzdat ji mladé generaci se vším jejím bohatstvím a krásou, nezmračenou plameny jaderného požáru — na to musí být podle našeho přesvědčení zaměřeno úsilí lidstva. Sovětský svaz dělá všechno, aby mír byl zachován a upevněn“.

4. Poslání armád zemí socialistického společenství vtiskuje konkrétní podobu i mravní přípravě příslušníků armády. Úkoly pro mravní přípravu příslušníků armády vyplývají jednak ze základních stranických dokumentů, usnesení sjezdů a zasedání ústředních výborů komunistických stran, ale jsou také explicitně konkretizovány v požadavcích vojenské přísahy a řádů. V armádě má totiž naplňování cílů mravní výchovy tu zvláštnost, že jde nejen o formování mravních vlastností občanů socialistické společnosti, ale i o formování morálně bojových vlastností obránců socialistické vlasti. Tyto vlastnosti se utvářejí v procesu bojové a politické přípravy a v konkrétní historické situaci představují morálně politický faktor armády.

Mravní výchova v armádě se významným způsobem podílí na výchově uvědomělých obránců socialistické vlasti. Vychází z toho, že osvojení si marxisticko-leninské teorie a metodologie vytváří předpoklady pro porozumění základním tendencím společenského vývoje, hlavních událostí doby i pro vytváření přesvědčení o nutnosti a mravnosti podílení se na výstavbě rozvinuté socialistické společnosti i na obraně socialistických vymožeností.

Spolupodílí se na výchově politicky, vojensky, technicky a fyzicky, psychicky a mravně zdatného vojáka, iniciativního a samostatného při plnění všech úkolů. Vojáka, který je schopen samostatně myslet i jednat, který je odpovědný za své místo a funkci ve vojenském organizmu i za způsob, jakým ji v praxi naplňuje. O všestrannou přípravu takového vojáka usilujeme.